

Ilegalna knjižnica Komunističke partije Italije u Rovinju

BRANIMIR CRLJENKO
Gradska biblioteka, Rovinj

Prije pola stoljeća u Rovinju je počela djelovati Ilegalna knjižnica Komunističke partije Italije. Njezina pojava i njezin rad u izravnoj su vezi s gospodarskim i općedruštvenim prilikama onoga vremena, prije svega s revolucionarnom plimom socijalističkih ideja koje su u onom beznadnom vremenu nudile rješenja za sve probleme i viziju budućnosti lišene svih oblika materijalne i ostale ljudske bijede.

Opća politizacija života u prvoj polovici našeg stoljeća ne samo što nije mimoišla Rovinj, nego je u njemu našla svoje izrazite odjeke i imala odsudne utjecaje i na razvitak bibliotečnih djelatnosti. Stranačka podijeljenost kojom je grad bio zahvaćen, osobito nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije i talijanske okupacije Istre, dala je obilježje svekolikoj aktivnosti biblioteka koje su djelovale u njemu.

Rovinj, grad bogate bibliotečne prošlosti, koji je svoju prvu javnu knjižnicu imao već 1709. godine, u tom razdoblju nije imao svoju pučku knjižnicu koja bi bila opća i vanstranačka.¹

Crveni Rovinj

Tadašnji Rovinj jedno je od najvećih industrijskih središta na poluotoku s brojnom radničkom klasom i razvijenim radničkim i sindikalnim pokretom. Snažnim razvitkom Pule, on je — istina — još pretkraj 19. st. preostao biti najveći grad Istre, ali je ostao sjedištem Trgovačko-industrijske komore čitave pokrajine, jer su u njemu i nadalje bili koncentrirani za ono vrijeme snažna industrijska proizvodnja i razvijeni lučki promet.

U gradu, koji 1910. godine broji 12.323 stanovnika, još su prije početka 20. st. radile tvornice cementa, duhana, ribljih konzervi, sapuna, stakla, svijeća, tjestenine, tekstila... Samo tvornice duhana i portland-cemenata upošljavaju više od tisuću i pet stotina radnika. Mjesto radnika, težaka,

¹ Iskazujem i ovom prigodom zahvalnost svima koji su mi pomagali prikupljati podatke o djelovanju Ilegalne knjižnice KPI, posebno Antonu Paulčiću, Lučanu Simečiću, Silvanu Curtu, Ivi Ugrinu, Mariju Božiću i Petru Sergoviću.

pomoraca i ribara potresaju štrajkovi i drugi oblici izražavanja nezadovoljstva i pobune siromašnih slojeva stanovništva.

Bijeda, nezaposlenost, niske nadnice i gospodarsko propadanje sela bitne su značajke života Rovinja i Rovinjštine u tim poratnim godinama.

Komunistička partija Italije djeluje u Rovinju još od siječnja 1921. godine. Tada je rovinjska podružnica Socijalističke stranke Italije održala sastanak svojih članova na kojem je došlo do rascjepa u krilu stranke, koji je gotovo sve članove — njih oko pet stotina — doveo u novoosnovanu KP Italije. U Socijalističkoj stranci je ostalo tek desetak njezinih najstarijih članova.

Na parlamentarnim izborima iste, 1921, god. KPI je dobila u Rovinju čak 959 glasova. U veljači te godine usred grada ubijen je radnik Pietro Ive. Organizacije KPI osnivaju se uskoro i u Rovinjskom Selu i u Balama.

Sazrijevanje revolucionarnih ideja počinje već u prvim poratnim godinama. Nasilja koja su uslijedila nastupom fašizma nisu mogla zaustaviti otpore obespravljenih. Uz radnike sada svoj bunt otvoreno i organizirano iskazuju i seljaci. Kada je nedaleko od grada 1924. godine organiziran veliki zbor seljaka Rovinjštine, na kome je osnovan Savez zemljoradnika — La Lega dei Contadini, karabinjere, koji su došli rastjerati skup i pohapsiti organizatore, seljaci napadaju i natjeruju u bijeg goneći ih sve do grada i po gradu, obračunavajući se usput sa činovnicima i poreznicima koji su im naplaćivali visoke namete i pristojbe, rušeći mitnice — kućice poreznika na svim ulazima u grad, držeći grad u svojim rukama sve do dolaska karabinjerskog pojačanja iz Pule. Trščanski list »Il Piccolo« tom prigodom piše da su »Slaveni izvršili najezdu u Istri«.²

Dolaskom fašizma protoslavensko raspoloženje talijanskih nacionalista poprima nečuvene razmjere. Vrijeme je to kada se u Istri zabranjuju hrvatski i slovenski jezik, ukidaju škole s nastavom na tim jezicima. Nasuprot tome, talijanske škole otvaraju se u najzabavnijim hrvatskim i slovenskim selima. U njima je talijanski isključivi jezik nastave koju nerijetko izvode militantni, dobro plaćeni učitelji dovedeni iz Italije. Hrvatski jezik izbačen je i iz crkve iz koje je uklonjena staroslavenska liturgija. Vjeronauk se smije održavati samo na talijanskom, a vjernici se više ni moliti ne smiju na svome jeziku. Slavenski prosvjetni radnici i svećenici otpušteni su ili poslani u internaciju.

Gase se slavenske knjižnice i čitaonice, kulturna, prosvjetna i sportska društva, zatvaraju gospodarske zadruge, štedionice i »posujilnice«. Gore domovi kulture. Izmučena cenzurama i zapljenama prestaje izlaziti hrvatska i slovenska štampa. Na javnim mjestima istaknuti su plakati sa zabranama uporabe hrvatskog jezika.

Zabranjuju se okupljanja i zabave po selima, istarsko dvoglasno pjevanje, narodna pjesma, svirka i ples uz pučka glazbala mih, surle, roženice . . .

Intenzivna se talijanizacija svega represivnim metodama unosi u sve dijelove života na poluotoku. Odnarodivanje se provodi uz pomoć crkve, škole, vojske . . . dovođenjem vlastita činovništva, premještajima, otpuštajima s posla, siromašenjem sela.

² Il Piccolo, 15. siječnja 1925.

Hrvatskih i slovenskih zastupnika više nema u rimskom parlamentu. Zabranjen je rad hrvatsko-slovenske Narodne stranke. Likvidirani su svi oblici demokratskog života, a politika nacionalnog ugnjetavanja slavenske većine doživljava svoj vrhunac. Batine, premlaćivanja, napajanja ricinusom, istakanja vina . . . samo su dio bogatog arsenala osionih postupaka novih vlastodržaca.

Opsjednuta mišlju da je sve hrvatske značajke istarskog prostora moguće u kratkom roku ukloniti, nova se vlast bacila na posao nasilnog mijenjanja imena i prezimena ljudi; mjesnih imena naselja, sela, zaselaka; naziva za brda, doline, potoke, uvale, polja, šumarke . . . , svega što nije nosilo biljeg romanskog.

Zbog toga je položaj težačkog svijeta u hrvatskim selima Rovinjštine bio još teži od položaja obespravljenih u gradu.

Zakon o zaštiti države donesen 1926. ozakonio je necivilizacijske metode i postupke fašista, a sve demokratske i napredne snage otjerao u ilegalnost. Odmah nakon njegova donošenja u Rovinju su počela hapšenja i batinanja. Uhapšeno je prvih 15 komunista.

KPI u apelu upućenom radničkoj klasi Italije godine 1930. i u manifestu iz 1931. podržava borbu Hrvata i Slovenaca Julijske krajine za nacionalno oslobođenje. Godine 1933. uspostavlja izravne odnose s Komunističkom partijom Jugoslavije i priznaje pravo na samoodređenje slavenskih naroda pod Italijom. Takav stav talijanskih komunista imao je velikog odjeka u Rovinjštini, ujedinio je snage Talijana i Hrvata toga kraja i pridonio jačanju revolucionarnog pokreta ugnjetavanih.³

Partijska organizacija Rovinja zajedno s omladinskom sekcijom 1926. god. već broji 684 člana, a teror crnokošuljaša pridonosi, doduše, naraštanju žrtava, ali i svijesti o smislu borbe.

To se ogleda u brojnim činjenicama. Od trideset boraca međunarodnih brigada u španjolskom građanskom ratu koji su došli iz Istre, čak njih jedanaestorica bili su iz Rovinja. Rovinj ne miruje. Gore prvomajski krijesovi, vijore se crvene zastave prkosa, Internacionala i Marseljeza, crveni karanfili i kravate . . . I velik odaziv stanovništva Rovinjštine i Rovinja u narodnooslobodilački rat, koji je uskoro buknuo, to je nesumnjivo potvrdio.

Od 1941. god. raste utjecaj KP Hrvatske i Jugoslavije. Ipak, u oružanu se borbu Rovinj, u kojem su tada živjeli pretežno Talijani, uključuje tek 1943, a ustanak se rasplamsava poslije kapitulacije Italije. U onim pre-vratnim danima najprije je u Rovinju osnovan Komitet javnog spasa, a tek potom Narodnooslobodilački odbor. Razoružani su karabinjeri u gradu i Limu, otpremaju se oružje, hrana i lijekovi, osnivaju se udarne grupe

³ »Mi smo bili svjesni da je to samo pokušaj vlasti da zavade Talijane s Hrvatima i tako oslabe otpore obespravljenih. Moj otac je bio dobio službeno rješenje prema kojemu smo se svi morali prezivati Sergio, ali komunistima nije smetalo što smo se mi i dalje prezivali Sergović, kao što su Ružić, Božac, Slavić, Hrvatinić, Sošić, Žufić, Poropat . . . i dalje prezivali tako, a ne Russi, Bosazzi, Salvi, Crevatin, Sossi, Soffici, Poretta . . .«, kaže Sergović.

A Lučano Simetić tvrdi: »Ja znam da smo mi Simetići slavenskog porijekla ali je meni i danas svejedno jesam li Simetti ili Simetić, zovu me i ovako i onako, a i u dokumentima mi je prezime napisano na jedan i na drugi način, kako gdje.«

i prve partizanske jedinice. Rovinj bilježi prve oružane akcije, diverzije, upad u zatvor i oslobađanje zatvorenika, napad na glavni stan fašista . . . Osniva se rovinjska partizanska četa.

Brzo su raspršene nedoumice i kolebanja nekih komunista oko linije KPJ i ciljeva borbe i NOP-a u Istri. U tome je bila značajna uloga uglednog radničkog tribuna Pina Budicina, koji je vlastitim životom potvrdio ideale za koje se čitav život borio i kasnije bio proglašen narodnim herojem.⁴

Talijani se odazivaju pozivu na ustanak i bore se zajedno s Hrvatima za nove društvene odnose. Sve više ih odlazi u partizane tako da se 4. travnja 1944. osniva bataljon »Pino Budicin« sastavljen najvećim dijelom od talijanskih boraca. Ta je jedinica svoju zastavu slobode i borbenog bratstva Talijana i Hrvata, pronijevši je kroz brojne bitke i okršaje, nosila do konačnog oslobodjenja zemlje.

Rovinj dvadesetih, tridesetih i četrdesetih godina našeg stoljeća bio je i u dokumentima režima i u stvarnosti »crveni Rovinj«.

Fašizam zatvara knjižnice

Gotovo svaka politička stranka toga vremena ima u Rovinju svoje knjižnicu opskrbljenu prije svega onom literaturom koja najbolje promiče ideje za koje se stranka opredijelila. Kada uz knjižnicu djeluje i čitaonica, stranačka je biblioteka najčešće i sastajalište istomišljenika i sjedište stranke.

Značajne zbirke knjiga nalaze se u »Mazzinijevoj čitaonici« (Circolo di letture Mazziniane) što su je imali republikanci, u »Radničkom društvu« (Società operaia) koje je okupljalo socijaldemokrate i u »Socijalističkoj čitaonici« (Circolo di letture sociali) koju je utemeljila Socijalistička stranka.

Bogata je bibliotečna aktivnost, započeta još u 19. a potom prenijeta u 20. st., i u knjižnicama nastalim uz crkvu ili vjerske organizacije. Najveću zbirku nabožne i druge literature ima »Katolička djelatnost« (Azione cattolica), župna knjižnica koja djeluje uz stolnu crkvu Sv. Fume. Knjižnica koja je postojala uz salezijanski samostan razvila je između dvaju ratova vrlo intenzivnu bibliotečnu i drugu kulturnu pa i sportsku aktivnost kojoj je bila svrha okupljanje na vjerskoj osnovi.

Uz putujuću knjižnicu »Sv. Josipa« u tom vremenu djeluje i knjižnica franjevačkog samostana s bogatom, pretežno starijom nabožnom literaturom. Značajan dio njezina fonda čine knjige što su 1807. godine, kada je za Napolconu ukinut samostan opservanata, prenijete sa Crvenog otoka.

⁴ Giuseppe Budicin-Pino (1911—1944), Talijan, Rovinjac. Ugledni radnički borac. Narodni heroj. Rano se uključio u socijalistički pokret. Specijalni fašistički sud osudio ga je na suđenjima 1933. i 1938. ukupno na 19 godina zatvora. Hapšen, suđen i proganjan proveo je više godina na robiji. Izašavši iz zatvora uoči kapitulacije Italije, postaje organizator ustanka, sekretar Kotarskog komiteta KPFI za Rovinj, član ZAVNOH-a. Fašisti su ga uhitili i 8. veljače 1944. strijeljali. Umirući, Budicin je svojim krvnicima uzviknuo: »Da ogni goccia cento partigiani!« (Od svake kapi moje krvi niknut će stotinu partizana!).

Nastupom fašizma većina tih knjižnica bila je zatvorena, a bogate biblioteke s čitaonicama i drugim društvenim prostorijama bile otvorene uz lokalni »Fascio«, osobito uz isto tako režimski »Dopolavoro«.

»Hrvatska čitaonica«, »Pučka knjižnica« u Rovinjskom Selu i sve druge slavenske ustanove bile su nasilno zatvorene prije dolaska fašizma, već u prvoj godini talijanske vladavine Istrom. Hrvatske knjige završavaju na lomačama. Nisu pošteđene ni crkvene knjige, osobito one pisane glagoljicom. Vrijeme je to kada je naš jezik zabranjen, a domaća riječ uklanjana i s nadgrobnih spomenika.

U rovinjskom Zavičajnom muzeju, u njegovoj zavičajnoj zbirci knjiga, čuva se nešto primjeraka knjiga s »ex librisima« tadašnjih knjižnica.

»Libri proibiti« na skrovitim mjestima

Posebno poglavlje u povijesti biblioteka Rovinja i Istre u razdoblju između dvaju ratova čini pokretanje i djelovanje Ilegalne knjižnice Komunističke partije Italije (Biblioteca Illegale del Partito Comunista Italiano) u Rovinju.

Njezin rad pokrenuo je 1936. godine vatreni predratni komunist, kasnije borac i narodni heroj Pino Budicin. Zajedno sa svojim bratom Tonijem i svojim političkim suborcima Aldom Rismondom, Giustom Massarottom, Antonom Paulinićem, Mariom Hreljom, Silvanom Curtom, Lučanom Simetićem, braćom Iskra i drugima Budicin je nabavio knjige lijeve orijentacije i osnovao knjižnicu. Zbirka od oko 500 naslova bila je većim dijelom smještena u kući G. Massarotta, ali i po drugim kućama aktivista, primjerice u stanovima Marija Hrelje, Silvana Curta i drugdje.

U svome pismu što ga je nedavno poslao iz Italije, govoreći o svojim sjećanjima na Ilegalnu knjižnicu, jedan od utemeljitelja biblioteke Silvano Curto kaže:

»La biblioteca illegale era distribuita nelle case degli attivisti comunisti cui spettava il compito del concedere i libri in lettura e raccogliere le offerte 'pro Soccorso Rosso' — offerte in danaro che venivano usfruite per il rinnovo e arricchimento della biblioteca e aiuto ai più bisognosi confinati dal fascismo.«⁵

Osnivači Ilegalne knjižnice, svjesni važnosti i snage njena djelovanja, činili su sve da joj osiguraju kontinuitet u radu i, držeći je daleko od očiju režima, očuvaju u tajnosti. U tu su svrhu zbirke knjiga premještane i čuvane na više lokaliteta. Posebna je briga vođena o zabranjenim knjigama i brošurama (»libri proibiti«), koje su uoči svake premetačine ili druge opasnosti sklanjane na skrovita mjesta. Jedno od takvih mjesta bila je poljska kućica A. Rismonda nedaleko od grada.

Zbog prilika u kojima je djelovala i radi razloga sigurnosti, Ilegalna knjižnica KPI nije mogla imati svoj »ex libris« a čini se ni katalog sveu-

⁵ »Knjižnica je bila razdijeljena po kućama aktivista koji su preuzeli zadatke izdavati knjige na čitanje i skupljati novčane priloge 'crvene pomoći', što se upotrebljavala za obogaćivanje i obnovu knjižnog fonda i za dodjelu pripomoći onima među proganjanim od fašista kojima je to bilo najpotrebnije.«

kupnog fonda knjiga, ali je vrsni poznavatelj rovinjskih prilika u razdoblju između dvaju ratova mr A. Pauletić sačinio spisak u kome je nekoliko stotina naslova publikacija što ih je knjižnica posjedovala. Knjižni fond te biblioteke, koja je u prvim poratnim godinama prestala djelovati, još uvijek se nalazi na više mjesta, nesakupljen i neevidentiran, a dijelom i izgubljen.⁶

Osim što su širili knjigu i zabranjenu štampu, osobit oblik djelovanja skupine mladih komunista u okviru knjižnice bio je — uz ostalo — tiskanje i raspačavanje letaka, što ih je izradbom klišeja na linoleumu redovito ilustrirao G. Macchi.

Literatura o svijetu potlačenih

Njezin knjižni fond, uz općekulturna i znanstveno-popularna djela, činila je uglavnom prijevodna literatura na talijanskom jeziku koja govori o svijetu potlačenih, o nepravednom društvenom poretku u kojem postoje gaženi i oni koji gaze, povlašteni i obespravljeni, o socijalnim idejama i potrebi revolucionarnih promjena u društvu. U njoj su bila djela s antimilitarističkim pacifističkim porukama i ona čiste komunističke i marksističke idejne orijentacije.

Među knjigama i brošurama koje su se posuđivale bila su djela V. Hugoa (Jadnici, Čovjek koji se smije . . .), E. Zole (Germinal, Jazbina . . .), J. Londona (Bijeli očnjak, Mjesečeva dolina, Željezna peta . . .), H. Barbussa (Oganj, Svjetlost . . .), V. Blasca Ibaneza (Baraka, Močvara, Četiri jahača apokalipse, Katedrala), A. J. Cronina (Citadela . . .), A. Malrauxa (Osvajači . . .), Marija Marijanija (Prevrtljiva žena) itd. Očito je da je na posebnoj cijeni bila književnost koja govori jezikom poniženih.

Osobito zanimanje postojalo je za rusku književnost i djela koja govore o oktobarskoj revoluciji i prvoj zemlji socijalizma. Osim starijih pisaca, npr. Gogolja (Mrtve duše), Dostojevskog (Bijedni ljudi, Zločin i kazna . . .), Tolstoja (Rat i mir, Uskrsnuće, Ana Karenjina . . .) i drugih, bili su u optičaju romani Maksima Gorkog (Mati, Ispovijed), I. dio »Tihog Dona« M. Šolohova, djelo generala Krasnova »Od imperijalnog rata do crvenog barjaka«. U knjižnici je bilo i nekoliko djela V. I. Lenjina. Mnogo su čitani »Kriza u SAD 1932—1934«, djelo Marija Nordija »Put u Sovjetsku Rusiju«, publikacije o Pariškoj komuni, »Komunistički manifest« i drugi radovi Marxa i Engelsa. S posebnom su pozornošću ne samo čitani nego i proučavani radovi osnivača talijanske Komunističke partije Antonija Gramscija.

Knjižnica je posuđivala ilegalno tiskane listove »L' Unità« (Jedinstvo), »Il soldato rosso« (Crveni vojnik), »Lo stato operaio« (Radnički stalež), a za one koji su govorili hrvatskom jezikom »Delo«, ilegalni organ Federacije KPI za Julijsku krajinu, koji je izlazio na slovenskom jeziku.

⁶ Prema izjavi direktora Centra za povijesna istraživanja u Rovinju Giovannija Radosija postoji namjera da se pristupi akciji prikupljanja grade o Ilegalnoj knjižnici KP Italije u Rovinju.

Kada se u lipnju 1942. godine pojavila u Istri prva partizanska publikacija na talijanskom jeziku, dvojezični hrvatsko-talijanski list »Sloboda—La Libertá«, što ga je izdavao Štab partizanske vojske za Hrvatsko primorje, Gorski kotar i Istru a uređivao Vladimir Švalba Vid, članovi Ilegalne knjižnice mogli su ga čitati. I gotovo sva kasnija istarska partizanska štampa, ona tiskana na talijanskom i ona što se nakon duge stanke pojavila na hrvatskom jeziku, uz pomoć aktivista Ilegalne knjižnice stiže u Rovinj. U gradu se čitaju »Il Nostro Giornale«, »Lotare«, »Noi Giovani«, »La Nostra Lotta«, »La Voce del Popolo«, osobito »Il Notiziario del Popolo« čiji je prvi broj kao glasilo NOP-a Istre objelodanjen na području Rovinjštine, u zaseoku Bembo, 5. travnja 1944, dakle samo dan poslije nego što je u tom istom mjestu osnovan talijanski partizanski bataljon »Pino Budicin«.

»Zvezdani putokazi«

Naravno, Krležinih djela nije bilo, ona se nisu čitala, ali je krležijanska svijest o prometejskoj ulozi knjige, o knjigama kao »zvezdanim putokazima« i buktinjama čija svjetlost potire mrak i utire putove napretka bila nazočna na svakom koraku. Samo puna spoznaja vrijednosti što je ima »kutija olovnih slova«, tj. svijest o značenju pisane riječi za sazrijevanje revolucionarne misli i prihvaćanje tiskanog teksta kao moćnog oružja u borbi za stvar slabih i nezaštićenih, mogla je pokrenuti osnivače Ilegalne knjižnice na postupke o kojima ovdje govorimo.

Glad za knjigom bila je u to vrijeme velika. Publikacije do kojih nije bilo moguće doći drugačije, umnožavale su se u raznim tehnikama ili čak pretipkavale na pisaćem stroju. O tome kakav je bio odnos prema pisanoj riječi govore podaci da je Ilegalna knjižnica imala fond za nabavke novih knjiga i vlastitu knjigovežnicu.

»Da bismo korisnicima knjižnice približili one pojmove iz literature, koje oni nisu bili u stanju uvijek shvatiti, odnosno za čije razumijevanje nisu uvijek imali potrebna predznanja, iz fonda što smo ga sami stvarali kupovali smo i takve knjige kao što je 'Rječnik znanstvenih pojmova' (Dizionario scientifico)«, sjeća se jedan od sudionika zbivanja iz tih dana Mario Hrelja.

U knjigovežnici, koja je također radila van grada u kolibi A. Dapirana u predjelu Lamanova, knjige su uvezivali Božo Zović i Petar Sergović. U onim jadnim prilikama bila je to ipak prava knjigovežnica. Raspolagala je jednim drvenim škripcem i nešto jednostavna alata, tek toliko da se knjiga mogla stegnuti, sašiti i zalijepiti. Kada nije bilo pravog ljepila, dobro je bilo i brašno. Knjige koje je trebalo obraditi donosili su Anton Paulinić i Mario Hrelja.

»Kada njih nije bilo, knjige bismo jednostavno zatekli u kućici, ne znajući najčešće ni tko ih je donosio ni tko ih je nakon obavljenog posla uvezivanja odnosio. Diskrecija je bila potpuna, krug ljudi s kojima se smjelo govoriti o povjerenim zadacima bio je ograničen . . .« sjeća se Petar Sergović.

»Radilo se u najstrožoj tajnosti zbog straha od provale, fašističkih hapšenja i nanošenja štete pokretu. Na dopustu iz vojske ponovno sam zapazio u svojoj kući knjige za koje sam od ranije znao da pripadaju ilegalnoj knjižnici; držao ih je moj brat Sergio. Ništa ga nisam pitao, niti mi je on išta rekao«, piše u svome već spomenutu pismu iz kolovoza 1986. S. Curto.⁷

Sredstva »crvene pomoći« nisu išla samo u fond za obnovu i obogaćivanje knjižnice, ona su obilato korištena, prije svega, za pomoć obiteljima progananih, ali su služila i za opismenjavanje i općekulturno uzdizanje.⁸ Primjerice, kada je poznati rovinjski učitelj antifašist Domenico Biondi zbog svoje političke nepodobnosti režimu bio otpušten s posla, iz fonda »crvene pomoći« organizira se tečaj za nepismene kojim se postiže dvostruki učinak: posao proganjanom prosvjetnom radniku i obračun s neznanjem i analfabetizmom.

Prve knjige i novine na hrvatskom jeziku

Za Hrvate knjižnica je posjedovala nešto literature na hrvatskom i slovenskom jeziku i tako bila jedina biblioteka toga vremena na ovom prostoru koja nije zazirala od slavenskih jezika. To joj je omogućivalo djelovati i izvan Rovinja, u kompaktnim hrvatskim selima Rovinjske. Aktivisti zaduženi za selo i vezu selo—grad (A. Paulinić i M. Hrelja) organiziraju promicanje napredne knjige i tiska u Rovinjskom Selu, Sošićima, Priko Drage, Kanfanaru . . . Štoviše, u početku su, zahvaljujući istaknutim puljskim komunistima Alfredu Štiglicu i Josipu Vlahu do njihova hapšenja, knjige rovinjske komunističke knjižnice posuđivane mnogo šire, sve do Pule.

Pojava publikacija na hrvatskom jeziku bila je velika pobjeda internacionalističke svijesti talijanskih komunista Rovinja koji su u vrijeme zabrane hrvatskog jezika i nasrtaja na sve što je slavensko i na taj način ustali protiv odnarođivačke politike koja je imala cilj uništiti hrvatski nacionalni entitet u Istri.

Ivan Ugrin, jedan od prvoboraca Rovinjske, živo se sjeća zanosna vremena kada je kružok mladih (u kome su bili Josip Barbaro, braća Milan, Viktor i Franjo Iskra i on) u Rovinjskom Selu uz petrolejku ili acetilensku svjetiljku i knjigu znao probdjeti noć, čitati i raspravljati sve do zore.

»Tada smo se prvi put nakon duga vremena susretali i s knjigama na hrvatskom jeziku. Čitali smo, npr., brošuru 'Organizirajmo revoluciju', ali smo riječ 'revolucija' izgovarali 'revoluča«, sjeća se Ugrin.

S vremenom je knjiga i brošura na zabranjenu jeziku bilo više. Mario Božić, sudionik poznate bitke kod Višnjana i dugogodišnji politički ru-

⁷ »Si lavorava a comparti stagni nel timore di un fermo e conseguente retata fascista, solo a ridurre i danni. In licenza militare, notai i libri che conoscevo appartenere alla biblioteca illegale di nuovo a casa mia: li teneva mio fratello Sergio. Non gli chiesi niente e niente mi disse.«

⁸ »Svakoga mjeseca plaćao sam za 'crvenu pomoć' po 5 lira, a to je bio iznos jedne bolje radničke 'žurnade' (nadnice)«, sjeća se Mario Božić.

kovodilac u Rovinjštini, sjeća se kako je njegov djed ljubomorno čuvao »Junačke narodne pjesme«, jedinu hrvatsku knjigu koju su imali u svojoj kući u Rovinju.

Kada se proširio ustanak i kada se već nazirala sloboda, u Istri ponovo počinje izlaziti hrvatska štampa. Istarski partizanski tisak: Glas Istre, Istarski partizan, Istarski vjesnik, Istranka, Vijesti, Nove vijesti, Radio-vijesti, Hrvatski list . . . čitaju se u svakoj partizanskoj jedinici, u svakoj hrvatskoj kući na poluotoku.

Širenje partizanskog novinstva bio je jedan o važnih zadataka aktivista ilegalne komunističke knjižnice u Rovinju.

Pojavu novina na materinskom jeziku, nakon četvrt stoljeća nasilja, Istrani su doživjeli kao najveću radost i pouzdan znak da je na pomolu ne samo socijalno nego i nacionalno oslobođenje. Generacijama ljudi, koji su bili prisiljeni pohađati talijanske škole jer hrvatskih više nije bilo i koji su bili podvrgnuti najgrubljim postupcima odnarođivanja, osobito je bila omiljena jedna rubrika partizanskog novinstva na hrvatskom jeziku. Bio je to razgovor o aktualnim zbivanjima što su ga istarskom čakavštinom iz broja u broj vodili Franina i Jurina, popularni junaci hrvatskog novinstva Istre, koji su se pojavili prvi put u tršćanskoj »Našoj slozi« još godine 1871. da bi u partizanskom tisku i Glasu Istre živjeli do naših dana. Ta rubrika, u kojoj su se tradicionalno pojavljivali i likovi Franine i Jurine odjeveni u istarske narodne našnje, u ratu se i revoluciji i likovno aktualizira: Franina i Jurina pojavljuju se s petokrakom na kapi i puškom u ruci. Ti su likovi, njihovi duhoviti dijalozi, najbolje interpretirali težnje demokratskog bića pobunjena naroda, njegove nade i stradanja.

»Prva knjiga na našem jeziku koja je kanalima ilegalne knjižnice dospjela do trojke u kojoj sam bio ja s Antonom Sinčićem i Josipom Božićem bila je brošura 'Kakav mora biti skojevac', a najčitanije štivo tih dana bili su razgovori 'Franina i Jurina', što su ih donosili gotovo svi partizanski listovi«, sjeća se Mario Božić.

Rasadnik socijalističke misli

Uloga ilegalne knjižnice bila je značajna. Brojnim kasnijim istaknutim borbama i organizatorima ustanka knjižnica KP nije bila samo prvi susret s revolucionarnim idejama, nego i rasadnik one misli koja ih je izravno odvela u revoluciju i oslobodilački rat.

Njihovo angažiranje oko knjižnice nerazdvojni je dio njihova ukupnog političkog rada. Oni su u to vrijeme ne samo imali svoju ilegalnu knjižnicu, nego su prikupljali »crvenu pomoć« (Soccorso Rosso), raspačavali tisak, ispisivali zidove borbenim poklicima, izrađivali i raznosili letke, uklanjali fašističke oznake, isticali crvene zastave, djelovali u trojkama, prkosili režimu . . . To im je uspijevalo zahvaljujući strogoj tajnosti u radu.

Politička borba toga vremena nije više bila okrenuta međuetničkim sukobima što su se, zbog iredentističke politike talijanskih građanskih vlastodržaca, bili rasplamsali još u 19. st. Osuđena je i represivna odnarođivač-

ka politika koju su prema Slavenima provodili fašisti. Vođeni svojim idejama i najčišćim ljudskim idealizmom, komunisti Rovinja i Rovinjštine vjerovali su da je došlo vrijeme kada se može stvoriti ne samo bolje i pravednije društvo, nego i stvarnost u kojoj će pripadnici sviju etničkih, jezičnih i kulturnih zajednica uživati sva svoja prava, živjeti punom slobodom i izgraditi takve međunacionalne odnose na Istarskom poluotoku kakvih nikada ranije nije bilo.

Otuda toliki polet, spremnost na žrtvu, visoki stupanj organiziranosti, briga za svakog pojedinca i njegovu sigurnost, osjećaji drugarstva i uzajamnosti koji su prožimali međusobne odnose. A to, ta svijest da je svatko važan i uvažen dio savršenog mehanizma i da — ma što se dogodilo — nikada neće ostati sam, to je ono najljepše što je resilo tu generaciju, što može posjedovati jedna mladost.

Dok je talijanski antifašist Rovinja Matteo Benussi bio u zatvoru, hrvatski mladići iz Rovinja i Rovinjskog Sela brinu da ne propadne ljetina, obrađuju njegova polja.⁹ Istrani su tada bili jedinstveniji nego ikada. Znalo se tko je Hrvat a tko Talijan, ali to ljude nije razdvajalo, naprotiv: ideje bratstva, klasne borbe i socijalizma toliko su snažno afirmirale zajedništvo da podvajanja na toj osnovi nije moglo biti.¹⁰ O tome su naročito živa sjećanja Lučana Simečića, jednog od istaknutijih sudionika tadašnjih zbivanja, poznatog organizatora ustanka u tom kraju i komesara bataljona »Pino Budicin«.

Ilegalna knjižnica KP — spomenička biblioteka

Aktivisti rovinjske komunističke knjižnice, angažirani u početku kao politički radnici, a kasnije kao borci i rukovodioci NOB-a u Rovinju i Rovinjštini, uspjeli su čitavo vrijeme djelovati neotkriveni.

Ilegalna knjižnica bila je 1943. godine uklopljena u Agitprop Kotarskog komiteta KP Hrvatske za Rovinj i oslobođenje je dočekala netaknuta a u prvim poratnim godinama prestala djelovati.

Dio njezina knjižnog fonda bio je nakon rata smješten u Narodnu čitaonicu — Circolo di lettura — koja se nalazila u poznatoj rovinjskoj kavani »Viecia Battana«, a manji je dio ostao po kućama nekadašnjih aktivista. Do danas nije učinjeno ništa da se knjige i druga građa Ilegalne knjižnice sakupe, evidentiraju i zaštite. Kolikogod su osnivači knjižnice bili harni i uspješni u svojim nastojanjima da knjižnicu zaštite od vlasti

⁹ Matteo Benussi (1906—1951). Sin seljaka. Radnik u Tržiču i Rovinju. Organizator radničkog otpora i proslava prvosvibanjskih blagdana. Hapšen i proganjan. Borac, miner i smioni diverzant. U bataljonu »P. Budicin« uspješno rukovodi vodom minera. Nazvan je istarskim Hljom Gromovnikom. Narodnim herojem proglašen je 1953.

¹⁰ Odnosi dvaju etnosa u Istri bili su stoljećima odnosi klasa: odnosi siromašnih i bogatih; odnosi težaka, nadničara, kmetova, kolona — sirotinje s jedne strane, i veleposjednika, obrtnika, trgovaca — bogatih s druge strane. U 19. st. ti su se odnosi zaoštrili i iskristalizirali u odnose selo-grad. Novi oblici privređivanja produbili su društvene razlike, a kako su bogati bili u pravilu Talijani, a siromašni Hrvati, to je zatrpalo međunacionalne odnose.

i uništenja, toliko je neharnost prema njoj nakon oslobođenja uzrokom da knjižnicu nemamo ušćuvanu do naših dana.

Općenito se danas smatra da je za dobru i pravovremenu obaviještenost stanovništva toga dijela Istre o svemu onome o čemu je inače službena režimska propaganda šutjela, za izrazito antifašističku orijentaciju radničko-težačkog Rovinja i čitave Rovinjštine, za pripremu oružanog ustanka, za talijansko-hrvatsku »fratelancu« i za masovni odaziv stanovništva toga kraja na odlazak u narodnooslobodilačku borbu, značajan i doprinos višegodišnjeg djelovanja ilegalne knjižnice Komunističke partije. Sve su to razlozi da se s više pijeteta odnosimo prema tako značajnu obliku svoga kulturnog i povijesnog nasljeđa.

Treba, naime, što prije prikupiti i obraditi svu knjižnu i drugu građu ilegalne knjižnice KP Italije u Rovinju do koje se još može doći, dati joj status »spomeničke biblioteke«, evidentirati je kao spomenik kulture i tako je trajno zaštititi.

LITERATURA

- G. Radossi—A. Pauletich: Repertorio alfabetico delle Cronache di Rivigno di Antonia Angelini, *Atti*, VII, Rovigno—Trieste 1976—1977, 207—424.
- Benussi, Bernardo: Storia documentata di Rovigno, Seconda ristampa, Rovigno—Trieste 1977.
- Bratulić, Vjekoslav: Razvoj komunističkog pokreta u Istri (1918—1941); u knjizi: Savez komunista Jugoslavije 1919—1979, Istra — Hrvatsko primorje — Gorski kotar, Rijeka 1980, 65—102.
- Crljenko, Branimir: Rovinjska zastava slobode, *Vjesnik*, 10. XI. 1986, 11.
- Drndić, Ljubo: Oružje i sloboda Istre, Zagreb—Pula 1978.
- Hrelja, Mario: Revolucionarni pokreti u Istri između dva svjetska rata; u knjizi: Zbornik, I, Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre 1919—1941, Rijeka 1970, 423—459.
- Miculian, Antonio: Appunti sul movimento socialista e la biblioteca illegale del PCI a Rovigno, *Quaderni*, V, Rovigno 1978—1981, 117—129; na hrvatskom jeziku u: Pazinski memorijal, XV, 1987, 129—136.
- Pauletich, Antonio: La guerra dei volantini 1941—1945, Appelli del movimento popolare di liberazione agli Italiani della Venezia Giulia, *Quaderni*, II, Rovigno 1972, 9—224.